

BŁĘDY JĘZYKOWE STUDENTÓW W ODMIANIE CZASOWNIKA: Z PRAKTYKI NAUCZANIA JĘZYKA UKRAIŃSKIEGO NA I ROKU FILOLOGII UKRAIŃSKIEJ

Mateusz Jastrzębski

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Streszczenie. W artykule autor omawia swoje doświadczenia, związane z prowadzeniem zajęć z praktycznej nauki języka ukraińskiego na I roku filologii ukraińskiej UMCS. Wskazuje na duże zróżnicowanie grupy studentów pod względem znajomości języków wschodniosłowiańskich (ukraińskiego i rosyjskiego). Wymienia on najczęściej popełniane błędy językowe przy odmianie czasownika w czasie teraźniejszym, przeszłym i przyszłym. Autor analizuje także zależność popełnianych błędów od posiadanych wcześniej przez studentów kompetencji językowych w zakresie języka ukraińskiego i rosyjskiego.

Słowa kluczowe: praktyczna nauka języka ukraińskiego, odmiana czasownika, błąd językowy, kompetencje językowe

Studia na filologii ukraińskiej na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej istnieją już ponad 15 lat. Pierwsi studenci rozpoczęli w murach tej uczelni zajęcia z praktycznej nauki języka ukraińskiego (PNJU) w 1992 r. Corocznie studia na tym kierunku podejmuje kilkanaście osób (tworzących jedną grupę ćwiczeniową), a od kilku lat liczba studentów I roku wzrosła do około 25–30 osób (dzielonych na zajęciach z PNJU na dwie grupy).

Celem niniejszego artykułu jest omówienie najczęściej popełnianych przez studentów I roku filologii ukraińskiej UMCS błędów językowych (na przykładzie odmiany czasownika) oraz ukazanie zależności pomiędzy wcześniejszą znajomością języków – ukraińskiego i rosyjskiego, a liczbą i rodzajem popełnianych błędów.

Studenci, którzy rozpoczynają studia na filologii ukraińskiej UMCS, pochodzą z różnym poziomem znajomości języków wschodniosłowiańskich – rosyjskiego i ukraińskiego. Bez wątplenia wpływ na to ma rodzaj szkoły średniej, w której dana osoba zdawała egzamin dojrzałości, oraz wybór języków obcych, proponowanych przez te placówki. Od kilku lat można zauważyć, że w coraz większej liczbie szkół średnich (liceów ogólnokształcących i techników) uczniowie mają możliwość wyboru języka obcego jedynie spośród języków zachodnio-

europjskich. Dlatego coraz mniej kandydatów na studia zna język rosyjski ze szkoły ponadgimnazjalnej. Mimo że do zarejestrowania się w internetowym systemie rekrutacyjnym (IRK – Internetowa Rejestracja Kandydatów), wymagana była od nich na świadectwie maturalnym ocena z języka rosyjskiego (bądź ukraińskiego). Dopiero podczas tegorocznej rekrutacji wymóg ten został zniesiony¹, co spowodowało, że wśród studentów I roku filologii ukraińskiej w roku akademickim 2008/2009 jest liczna grupa (14 osób spośród 35 przyjętych), która nie uczyła się nigdy języka rosyjskiego.

Ze względu na stopień znajomości języków wschodniosłowiańskich studentów ukrainistyki UMCS, rozpoczynających naukę języka ukraińskiego, można podzielić na następujące trzy grupy:

1. osoby ze znajomością języka ukraińskiego – jest to zazwyczaj kilkuosobowa grupa studentów na roku. Najczęściej są oni przedstawicielami mniejszości ukraińskiej w Polsce i znajomość tego języka (często zaś gwary ukraińskiej) wynieśli z domów rodzinnych. Część tych osób kontynuowała naukę języka ukraińskiego w szkołach z ukraińskim językiem nauczania i, przychodząc na studia, legitymowała się maturą z języka ukraińskiego (najczęściej po liceach ogólnokształcących w Górowie  aweckim, Przemyśle czy Legnicy). Pozostali przychodzą ze znajomością tego języka wyniesioną jedynie z domu rodzinnego. Większość z nich nie uczyła się jednak języka rosyjskiego. W gronie studentów były też osoby, które przed podjęciem nauki na filologii ukraińskiej mieszkały na terytorium Ukrainy, a z różnych przyczyn chciały kontynuować naukę w Lublinie.

2. osoby bez znajomości języka ukraińskiego, ale ze znajomością języka rosyjskiego – jest to stosunkowo najliczniejsza grupa studentów, będąca w przeważającej części absolwentami szkół średnich z Lublina i województwa lubelskiego (czasem także z województw ościennych – podkarpackiego i świętokrzyskiego). Dla tej grupy studentów jest to zazwyczaj pierwszy kontakt z językiem ukraińskim. Przychodzą oni na studia ze zróżnicowanym poziomem znajomości języka rosyjskiego, często zdawali go na maturze, także na poziomie rozszerzonym. Różny jest też okres czasowy, przez jaki uczyli się tego języka – od jedynie 3 lat w szkole średniej do nawet 9 lat (obejmujących 3 lata nauki w szkole podstawowej, 3 lata w gimnazjum i 3 lata w szkole średniej).

3. osoby bez znajomości języka ukraińskiego i języka rosyjskiego – jest to do tej pory najmniej liczna grupa studentów, rozpoczynających studia w zakresie filologii ukraińskiej. Należą do tej grupy osoby, które nie miały wcześniej styczności z żadnym z tych dwóch języków, nie znały nawet alfabetu cyrylicznego. W szkołach średnich uczyły się języków zachodnioeuropejskich. Do czasu wprowadzenia nowej matury, gdy rekrutacja w UMCS odbywała się bez obowiązkowej rejestracji w IRK, rokrocznie naukę podejmowały 2–3 osoby bez

¹ Załącznik nr 4 do Uchwały Nr XXI-17.4/07 Senatu Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie z dnia 23 maja 2007 r. w sprawie postępowania rekrutacyjnego na I rok studiów w roku akademickim 2008/2009.

znajomości tych języków. Były one przyjmowane na podstawie rozmowy kwalifikacyjnej w języku polskim na tematy związane z językiem, literaturą, kulturą, historią i współczesnością Ukrainy. W latach następnych, system IRK automatycznie odrzucał tych kandydatów, którzy nie legitymowali się na świadectwie maturalnym oceną z języka rosyjskiego bądź ukraińskiego.

Powyższy podział odzwierciedla zróżnicowany poziom kompetencji językowych w zakresie języka ukraińskiego i rosyjskiego kandydatów na studia ukrainistyczne. Pomimo wielu podobieństw między językami słowiańskimi istnieje też wiele różnic, które skutecznie mogą „hamować” proces nauczania. Znajomość języka ojczystego (w tym przypadku polskiego) lub języka rosyjskiego może mieć negatywny wpływ na naukę języka ukraińskiego. Jest to tzw. interferencja negatywna². Pokazuje to trudności, przed którymi stoi wykładowca języka ukraińskiego w grupie studentów I roku. Wymaga to od niego niemal indywidualnego podejścia do każdej z wyodrębnionych powyżej trzech grup.

Materiał programowy PNJU na I roku filologii ukraińskiej przewiduje m.in. naukę odmiany poszczególnych części mowy³. W niniejszym artykule zechcemy przyrzeć się błędom popełnianym przez studentów rozpoczynających naukę języka ukraińskiego, przy odmianie czasownika. W tym celu analizie zostały poddane prace kontrolne (kolokwia) i prace domowe studentów I roku filologii ukraińskiej UMCS w roku akademickim 2007/2008. Przeprowadzono również ankietę, w której odpowiadali oni na dwa pytania:

1. jaka była w momencie rozpoczynania studiów na filologii ukraińskiej Pana/Pani znajomość języka ukraińskiego?

2. jaka była w momencie rozpoczynania studiów na filologii ukraińskiej Pana/Pani znajomość języka rosyjskiego?

Podsumowując wyniki ankiety należy podkreślić, że większość studentów nie znała wcześniej języka ukraińskiego. Znajomość tego języka w odpowiedzi na pytanie nr 1 potwierdziły w ankiecie 4 osoby (28%), z tego 2 osoby uczyły się go w szkole z ukraińskim językiem nauczania. Zdecydowana większość studentów (78%) potwierdziła zaś znajomość języka rosyjskiego (najwięcej osób uczyło się go przez okres 9 lat). Tylko 3 osoby nie uczyły się wcześniej języka rosyjskiego, choć jedna z nich określiła, że zna go na poziomie podstawowym.

Przejdziemy teraz do analizy błędów popełnianych przy odmianie czasownika przez studentów I roku filologii ukraińskiej UMCS. Pod uwagę nie były brane te błędy, które zostały zanotowane tylko jednokrotnie. Omówimy je w trzech grupach, związanych z odmianą czasownika w trzech czasach – teraźniejszym, przeszłym i przyszłym.

² O. Синчак, *Труднощі вивчення української мови в польськомовній аудиторії*, [w:] *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. Вип. 2, 2007, с. 185.

³ *Informator o studiach. Filologia ukraińska. Rok akademicki 2007-08, cz. II*. Autor projektu *Informatora* R. Lewicki, zmiany oraz uaktualnienie w roku akademickim 2007/2008 M. Sajewicz, A. Orłowska, M. Borciuch, <http://www.umcs.lublin.pl/articles.php?aid=2290&mid=69&mref=5415>

Czas terażniejszy czasownika

Wśród najczęściej popełnianych błędów przy odmianie czasownika w czasie terażniejszym wymienić należy:

1. Odmiana czasownika według paradygmatu innej koniugacji

Czasownikiem, który jest najczęściej źle odmieniany, jest czasownik II koniugacji *бігти* (odmieniany jak czasownik I koniugacji) – *біжу, біжеш, біже, біжемо, біжете, біжуть*. Wpływ na to może mieć fakt, że właściwa dla całego paradygmatu alternacja *з – ж*, jest charakterystyczna dla czasowników koniugacji I. Często popełniane są też błędy, polegające na niewłaściwym użyciu końcówki 3 osoby liczby mnogiej (mimo prawidłowego utworzenia pozostałych form czasownika), np.: *носити – ношуть, ловити – ловлють, голитися – голуться, їхати – їдять*.

2. Nieumiejętność rozróżniania aspektu czasownika

Dużą trudność studentom sprawia właściwe rozróżnienie aspektu (dokonanego bądź niedokonanego) czasownika, zarówno gdy mają odmienić dany czasownik, jak i wówczas, gdy mają wybrać właściwy czasownik z pary ndk – dk. Jako przykłady tego typu błędów można przytoczyć następujące: *возити – везу, везеш, ..., везуть; носити – нешу, нешеш, ..., нешуть* (dodatkowo z niewłaściwą alternacją *с – ш* w całym paradygmacie) czy w zdaniach: *Ти вже читаєш оповідання? Так, але Оксана ще прочитала його (читати – прочитати); Ми швидко обідали й поїхали на екскурсію. Він завжди пообідає в ресторані (обідати – пообідати)*.

3. Nieumiejętność rozróżniania czasowników oznaczających jednokrotność i wielokrotność

Jest to dość częsty błąd popełniany przez studentów I roku, który najczęściej można zaobserwować przy tworzeniu form czasowników *їхати – їздити*, np.: *хлопчик їде (od їздити) czy ми їздимо (od їхати)*.

4. Problemy z odmianą czasowników archaicznych

Kolejną grupą czasowników, stwarzających duże problemy studentom są tzw. czasowniki archaiczne: *їсти, дати, доповісти (розповісти, відповісти* itd.), np. nieprawidłowo utworzone formy 2 osoby l. poj. – *їсти – їш, їсиш, дати – даш*. Jest to spowodowane wpływem języka rosyjskiego, gdyż tam pod wpływem czasowników tematycznych powstała nowa końcówka czasowników *дать, есть*. W języku ukraińskim (i białoruskim) pozostała zaś fleksja archaiczna⁴. Przy odmianie tej grupy czasowników powtarzają się również pomyłki związane z nierozróżnianiem aspektu czasownika: *дати – даєш* czy forma 3 os. l. poj. *товариш розповідає* (od czasownika *розповісти*).

⁴ Por. М. Я. Брицин, М. А. Жовтобрюх, А. В. Майборода, *Порівняльна граматики української і російської мов*, Київ 1987, с. 181.

5. Błędne tworzenie niektórych form osobowych

Wśród tego rodzaju błędów stosunkowo liczne są pomyłki, będące rezultatem negatywnego wpływu języka rosyjskiego na naukę języka ukraińskiego. Najczęściej powtarzają się tu formy, w których brak jest *ь* (znaku miękkiego) w końcówce 3 osoby liczby pojedynczej (*ловит, носит, їст, любить, будет*) oraz 3 osoby liczby mnogiej (*їдуть*). Wpływem języka rosyjskiego należałoby też tłumaczyć błędy w odmianie czasowników *обідаати* (*обідаєт – 3 os. l. poj.*), *митися* (*моюся, моєиця, моєтця* itd.) oraz *голитися* (*голимся – 1 os. l. mn.*). U podstawy jeszcze innych błędów leżą kłopoty studentów ze zrozumieniem i zapamiętaniem procesu alternacji spółgłoskowych, występujących przy odmianie czasownika w języku ukraińskim. Można to zilustrować następującymi przykładami: *неиу* (1 os. l. poj. od *нести*), *воджу* (1 os. l. poj. od *возити*), *їзджу* (1 os. l. poj. od *їздити*) czy *ловяць* (3 os. l. mn. od *ловити*).

6. Błędy – tzw. „literówki”

W tej grupie błędów można wyodrębnić pomyłki, które wynikają zarówno z mylenia liter pomiędzy alfabetem polskim i ukraińskim (*ви носите, він любить, вони не хочить*), jak i między alfabetem rosyjskim i ukraińskim (*він обідає, ми зустрічаємся*).

Czas przeszły czasownika

Przy odmianie czasownika w czasie przeszłym w pracach studentów I roku filologii ukraińskiej pojawiają się dwa typy błędów:

1. brak alternacji samogłoskowej *e – i* czasowników typu *везти, нести* w formach rodzaju męskiego: *вез, нес, провез*. Powyższa oboczność, będąca wynikiem ikawizmu ukraińskiego, jest charakterystyczna tylko dla języka ukraińskiego. Niektórzy studenci dodawali jeszcze sufiks *-в*: *везв, провезв*.

2. użycie sufiksu *-л* zamiast *-в* w formach rodzaju męskiego: *розповіл, дал, ішол, боялся*. Jest to niewątpliwy wpływ języka rosyjskiego, w którym sufiks *-л* pojawia się we wszystkich formach czasu przeszłego.

Czas przyszły czasownika

Przyczyną wielu błędów, które popełniają studenci I roku filologii ukraińskiej, przy tworzeniu form czasu przyszłego jest nieumiejętność rozróżniania czasowników dokonanych i niedokonanych. Dlatego czasowniki dokonane, jak *вibrати, віддати, розповісти*, próbują odmieniać w czasie teraźniejszym, a nie przyszłym prostym. Można to zilustrować takimi przykładami: *вibrаю, вibrаєш* (lub *вibrаю, вibrаєш*); *віддаю, віддаєш*; *розповідая, розповідаси*. Innym rodzajem błędu jest tworzenie form analitycznych czasu przyszłego nie tylko za pomocą bezokolicznika (*буду чекати, будеш чекати*), ale również formy czasu przeszłego dodawanej do czasownika *бути*: *буду*

чекав, будеш чекав. Uwidacznia się tu interferencja negatywna z językiem polskim, który dopuszcza obydwie formy – *będę czekać* i *będę czekał*.

Przedstawiona powyżej analiza pokazuje, jakiego typu błędy w odmianie czasownika są najczęściej popełniane przez studentów I roku filologii ukraińskiej UMCS. Próbowaliśmy również pokazać, jakie są przyczyny poszczególnych pomyłek językowych oraz wpływ na nie dotychczasowej znajomości języka rosyjskiego. Wiele z tych błędów jest spowodowana negatywnym transferem języka rosyjskiego w procesie nauczania języka ukraińskiego. Przeprowadzona przy okazji ankieta pokazała dobitnie, że błędy spowodowane oddziaływaniem języka rosyjskiego najczęściej popełniają te osoby, które najdłużej uczyły się wcześniej tego języka bądź deklarowały jego znajomość w stopniu dobrym lub bardzo dobrym.

Zdajemy sobie sprawę, że przedstawione wyniki dotyczą tylko niewielkiej grupy studentów (jednego rocznika) i należałoby je kontynuować w kolejnych latach na I roku filologii ukraińskiej, by móc uzyskać bardziej miarodajne rezultaty i potwierdzić (bądź zweryfikować) przedstawioną w niniejszym artykule analizę.

VERB CONJUGATION ERRORS OF STUDENTS: ACCOUNT OF TEACHING PRACTICAL UKRAINIAN LANGUAGE 1ST YEAR STUDENTS OF UKRAINIAN PHILOLOGY

Summary. The author of the article presents his experiences connected with teaching Practical Ukrainian Language at the 1st year of Ukrainian Philology at Maria Curie Skłodowska University. What is underlined is a huge diversity of the students' levels of knowledge of East Slavic languages (Ukrainian and Russian). The example of teaching verb conjugation is used in order to determine the errors most frequently committed while modifying verb forms. The author analyses the dependence between the errors and the linguistic competence in Russian and Ukrainian languages previously acquired by the students.

Key words: Practical Ukrainian Language teaching, verb conjugation, linguistic error, linguistic competence